

SOSYAL DEVLET, SOSYAL GÜVENLİK VE TÜRKİYEDE ZORUNLU ASKERLİK HİZMETİ

Yrd.Doç.Dr. Hasan Bülent KANTARCI*

ÖZET

Bakıma muhtaç olanlara bakma sorumluluğunu devletler uzun zamandan beri üstlenmiş olmakla beraber özellikle ikinci dünya savaşından sonra bu durum devletlerin asli fonksiyonları olarak görülmeye başlanmıştır. Sosyal güvenlik hizmetlerinin varlığı toplumda huzur ve güvenin sağlanması için öncelikli bir şart olarak karşımıza çıkmaktadır. Kimlerin sosyal güvenlik hizmetlerinden nasıl ve ne şekilde yararlanabileceği her ülkenin kendi kanunlarında belirtilmiştir. Türkiye'de de bu konu kanunlarla belirlenmiştir. Bu makalede evli olupta askerlik hizmetine tabi olarak silah altına alınan er ailelerinin sosyal güvenlik konularına ilişkin sorunlar ve bunlara ilişkin çözüm önerileri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler:Sosyal Güvenlik, sosyal devlet, zorunlu askerlik hizmeti.

SOCIAL STATE, SOCIAL SECURITY AND COMPULSORY MILITER SERVICE IN TURKEY

ABSTRACT

The state, as we know it undertakes to take care and be responsible for its citizens. Ever since the second world war the notion of the state as guardian and protector is accepted as a basic responsibility of governing. The social security system is one such that a modern state takes care of its citizens. Laws are passed to determine how each country's social security works and who it protects. In Turkey, this issue was determined by laws too. In the following evaluation, I examine the effect that the compulsory

Kocaeli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi

military service in Turkey has on the social security system what problems are caused by this coverage and how these problems be solved.

Key Words:Social security, Social State, Compulsory Military Service.

I TÜRKİYE'DE SOSYAL DEVLET ANLAYIŞININ DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

Sosyal Devlet, sosyal görev ve sorumluluklar üstlenmiş, halkına insan şeref ve haysiyetine yaraşır maddi, medeni ve kültürel ihtiyaçları içeren asgari refah şartları sağlamayı hedef almış, sosyal güvenlik müesseselerini kurmuş çağdaş bir devlet olarak tanımlanmaktadır'. Etkin ve tutarlı bir sosyal güvenlik sisteminin kurulması da toplumsal dayanışma ve gelişmeye pozitif katkılarda bulunacaktır. İkinci Dünya Savaşından sonra birçok ülkede sosyal güvenlik sistemleri hızlı bir gelişme ivmesi göstermiştir. Türkiye'de de sosyal devlet anlayışının gelişmesine paralel olarak sosyal güvenlik sisteminde gelişmeler görülmüştür. Sosyal devlet anlayışının Türkiye'de ortaya çıkışı ve gelişimine dair gelişmeler Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında da açıkça görülmektedir.

Sosyal devlet anlayışına dair hükümler Cumhuriyetin ilanından sonra ilk Anayasa olan 1924 Anayasasında yer almıştır. 1924 Anayasasında devletin sosyal görev ve sorumluluklarını belirleyen açık hükümler bulunmamakla birlikte Anayasanın 80. ve 87. maddelerinde eğitim ve öğretimin parasız yapılması konusunda kanuni düzenlemeler yapılmıştır. 1926 yılında Medeni Kanun kabul edilmiş ve borçlar kanununun

¹ Serter, Nur, (1994), **Devlet Görevlerindeki Gelişmelerin Sonucu Olarak Sosyal Devlet.**

İstanbul : İstanbul Üniversitesi Yayın No: 108, s.32-33.

" Momato, Akira, (2003), " A Retirement Decision in the Presence of a Social Security System", **Journal of Macroeconomics.** 25 (2003), 73-86.

332.maddesinde çalışanların maruz kalacağı tehlikelere karşı işverenlerin gerekli tedbirleri alması konusunda iş sağlığının korunması ve iş kazalarına karşı alınacak tedbirlerden bahsedilmektedir. Yine borçlar kanununun 112. maddesinde işverenlerin iş kazalarından dolayı işçileri sigorta ettirmeleri hükmü yer almıştır.

1961 Anayasasında sosyal devletin dayandığı prensipler teminat altına alınmış ve devletin sosyal hukuk devleti olduğu belirtilmiştir. Anayasanın 41. maddesinde sosyal devlet olmanın yükümlülükleri " iktisadi ve sosyal hayat, adalete, tam çalışma esasına ve herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlanması amacıyla düzenlenir. İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek, bu maksatla, milli tasarrufu arttırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma planlarını yapmak devletin ödevidir" şeklinde açıklanmıştır.

Bu hükümler ile 1961 anayasasında sosyal devletin görevlerini belirlenerek bu yolda izlenecek ekonomik, sosyal ve kültürel amaçlı politikaları tespit etmenin bir devlet görevi olduğu ifade edilmektedir.

1982 Anayasasında ise devletin bir hukuk devleti olduğu kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunun sağlanması, kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak şekilde sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engellerin kaldırılmasının, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartların hazırlanmasının devletin temel görevi olduğu belirtilmiştir.

1982 Anayasasının 3.bölümünde Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler kısmında sosyal devlet ilkesi altında devletin sosyal ve ekonomik görev ve sorumluluklarının neler olduğu açıklanmıştır. Ancak, Anayasanın

65. maddesinde devletin sosyal ve ekonomik alanlarda belirlenen görevlerini, ekonomik istikrarın korunması gözetilerek, mali kaynakların yeterliliği ölçüsünde yerine getireceği ifade edilmiştir.

Türkiye'nin sosyal bir devlet olduğu Anayasalarda açıkça belirtilmiş olup devletin bu konuda sosyal bir devlet olarak gerekenleri yapacağı Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar yapılan bütün Anayasalarda genişleyerek yer almıştır.

II - TÜRKİYE'DE SOSYAL GÜVENLİĞİN GELİŞİMİ

Sosyal güvenlik, mesleksi, fizyolojik veya sosyo ekonomik riskten dolayı geliri veya kazancı sürekli veya geçici olarak kesilmiş kişilerin geçinme ve yaşama gereksinimlerini karşılayan bir sistemdir. Sosyal güvenlik konusunda çeşitli tanımlar yapılmaktadır. Genel olarak sosyal güvenlik, bir ülke halkının gelirleri ne olursa olsun kişileri ekonomik güvence altına almayı amaçlayan ve birbiri arasında sıkı bir birlik ve uyum kurulmuş olan kurumlar bütünüdür. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 1944 Philadelphia Konferansı'nda ise sosyal güvenliğin "halkın hastalık, işsizlik, yaşlılık, ölüm nedeniyle geçici veya sürekli olarak kazançtan yoksun kalması durumunda düşeceği yoksulluğa karşılık, tıbbi bakımdan dolayı çocuk sayısının artması ve analık halinde korunmasına ilişkin genel önlemler sistemi" olarak tanımlanmıştır³.

Sosyal güvenlik sosyal adaletin ve sosyal devlet ilkesinin gerçekleşmesine hizmet ederek, toplumda yoksul ve muhtaç kişilere yardım ederek onların insan onuruna yaraşır asgari geçim düzeyi sağlamaya çalışmakta ve kişilerin yaşamlarını çeşitli sosyal risklere karşı ekonomik

³ Tokol, Aysen, (2000), **Sosyal Politika**. Bursa : Vipaş Yayınevi, s.144-145.

güvence altına almayı amaçlamaktadır. 1948 yılında yayınlanan İnsan Hakları Beyannamesinin 22. maddesinde de "toplumun bir ferdi olarak herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir; sosyal Güvenlik bireyin onuru, kişiliğinin geliştirilmesi için kaçınılmaz ekonomik, sosyal ve kültürel hakların tatmin edilmesi temeline dayanır" şeklinde ifade edilmiştir. Yine bu beyannamenin 25. maddesinde "her kişinin gerek kendisi gerekse ailesi için yiyecek, mesken, tıbbi yardım ve gerekli sosyal hizmetler dahil olmak üzere, sağlık ve refahını sağlayacak bir yaşama düzeyine ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık hallerinde veya geçim olanaklarından iradesi dışında yoksunluk meydana gelecek diğer bütün durumlarda sosyal güvenliğe hakkı vardır" denilmektedir⁴.

Türkiye'de sosyal güvenliğe ilişkin ilk düzenlemelere baktığımızda, 1926 yılında kabul edilen Borçlar Kanununun 328. maddesinde "kendi kusuru dışındaki bir hastalık veya askerlik nedeniyle kısa sürede işini yapamayacak olan işçiye işveren tarafından bir süre ücret ödeneceği" hükmünün yer aldığını görmekteyiz. Fakat, süre belli olmadığından uygulamada bir çok karışıklıklar ortaya çıkmıştır. Modern manada sosyal güvenlik müesseselerinden sosyal sigortaların oluşturulması ile ilgili hükümler olarak 1936 yılında 3008 sayılı İş Kanununda sosyal yardımlar başlığı altında sosyal güvenlikle ilgili kanunlara yer verilmiştir. Kanunun yayınlanmasından itibaren bir yıl içerisinde sosyal sigortaların kurulması gerektiği, zorunlu sigortalılık ilkesinin esas olduğu, sigortadan faydalanmak için Türkiye'de ikamet şart olduğu, sosyal sigortaların iş kazaları ve meslek hastalıklarından başlamak üzere kademeli olarak kurulacağı ile ilgili

⁴ Özveri, Murat, (2000), **Yargı Kararları Işığında 506 Sayılı Yasa ve Sosyal Güvenlik**. İzmit: Selüloz İş Sendikası Yayını, s.2.

açıklamalar yer almıştır. Ancak II. Dünya savaşının başlaması ile bu kanunlar uygulamaya geçirilememiştir .

Sosyal güvenlikle ilgili gelişmeler, II. Dünya savaşından sonra dünyada ortaya çıkan iktisadi, sosyal ve siyasi gelişmelerden etkilenmiştir. Türkiye de bu gelişmelerden etkilenmiştir. Sosyal güvenlik konusu tek bir yasada değil çeşitli yasalar içinde düzenlenmiştir. Bu yasaların kapsamı da oldukça dar tutulmuştur.

Sosyal güvenlik konusunda memurlara dair uygulama 1949 yılında getirilmiştir. 5434 sayılı kanunla kamu kesiminde çalışan sivil ve askeri personel için, o zamana kadar çeşitli isimler altında oluşturulmuş memur sandıkları birleştirilerek Emekli Sandığı kurulmuştur⁶. Bu uygulama ile günümüzde tüm memurları kapsamına alan Emekli Sandığının temelleri atılmış olmaktadır.

Türkiye'nin Sosyal Güvenlik hakkı ilk olarak 1961 anayasasının 48. maddesinde yer almıştır. Bu madde ile herkesin Sosyal Güvenlik hakkına sahip olduğu ve bu hakkı sağlamak için de gerekli olan, sosyal sigortalar ve sosyal yardımlaşma teşkilatının kurulması veya kurdurulmasının devletin vazifesi olduğu hükmü anayasada yer almıştır⁷. 1961 Anayasa'sında sosyal güvenlik hakkına dair yer alan kanunlardan sonra işçilerin de sosyal güvenlik kapsamı içerisinde yer almasına dair bazı yeni düzenlemeler yapılmıştır. Sosyal sigortalar alanında 1945 yılından itibaren çıkarılan işçi sigortaları ile ilgili yasalar, 1965 yılında çıkarılan 506 sayılı yasa içinde

⁵ Alper, Yusuf, (2000), **Türkiye'de Sosyal Güvenlik ve Sosyal Sigortalar (SSK, BAĞ-KUR)**. İstanbul : Alfa Yayınevi, s.33-34.

⁶ Tunçomağ, Kenan, (1988), **Sosyal Güvenlik Kavramı ve Sosyal Sigortalar**. İstanbul : Beta Yayınevi, s.47.

⁷ Özer, Atilla, (1996), **Gereğeli ve 1961 Anayasasıyla Mukayeseli 1982 Anayasası**. Ankara : Kamu İş Yayınevi, s.264.

toplanarak Sosyal Sigortalar Kanunu (S.S.K) olarak düzenlenmiştir. S.S.K. bütün işçileri bünyesine alarak günümüz de halen yürürlükte bulunan S.S.K.'nın temelleri atılmıştır. Yine, esnaf ve sanatkarlar ile diğer bağımsız çalışanların sosyal güvenlikleri 1971 yılında Bağ-Kur adı ile sosyal güvence altına alınmıştır⁸.

1982 Anayasasında 1961 Anayasası'na göre daha kapsamlı düzenlemelere yer vermiştir. Anayasa'nın 60, 61 ve 63. maddelerinde herkesin sosyal güvenlik hakkına sahip olduğu ve bu güvenliği sağlamak için devletin gerekli tedbirleri alacağı belirtilmektedir. 61.maddede sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gereken malul ve gaziler, sakatlar yaşlılar ve korunmaya muhtaç çocukların sosyal güvenlikleri, 62.maddede ise yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşlarının sosyal güvenliklerine yer verilmiştir.

Günümüzde sosyal güvenlik sistemi başta Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK), Esnaf ve Sanatkarlar ve Diğer Bağımsız Çalışanların bağlı olduğu (Bağ -Kur) ve Emekli Sandığı olmak üzere çeşitli sigorta sandıkları, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetlerden oluşmaktadır. SSK, özel sektörde çalışan işçiler, kamu işçileri ve tarım işçileri ve isteğe bağlı sigortalılara hizmet vermektedir. Bağ-Kur esnaf ve sanatkarlar ve diğer bağımsız çalışanlar ile çiftçiler ve isteğe bağlı sigortalıları (ev hanımları ve muhtarlar), Emekli Sandığı ise devlet memurlarını sosyal güvenlik kapsamı içerisine almıştır. Aktif, pasif ve bağımlılar ile birlikte toplam 58.5 milyon sigortalı nüfusumuzun %61'i SSK, %28'i Bağ -Kur ve %11'i Emekli Sandığı kapsamı içerisinde yer almaktadır⁹.

Tunçomağ, Kenan, (1988), *Aym.* , s.55

⁹ bkz. http://www.treasurv.gov.tr/sosyal_guvenlik.pdf

III - SOSYAL DEVLET, SOSYAL GÜVENLİK VE ZORUNLU ASKERLİK HİZMETLERİ İLİŞKİSİ

Çağdaş devletler sadece kişi hak ve özgürlüklerini düzenleyen bir hukuk devleti değil kişilerin insan onuruna yaraşır bir yaşam seviyesine ulaşmaları için gerekli önlemleri aldığı bir sosyal devlettir. Onurlu yaşama, hak ve özgürlükler sahibi birinin yardıma muhtaç olmadan yaşaması demektir. Devletin sunmuş olduğu sosyal güvenlik hizmetleri erdemli bir mal niteliğinde ve yarı kamusal bir mal niteliğindedir¹⁰. Ancak, bu hizmetin diğer yarı kamusal mallardan ayrılması bireylerin bu malı satın almadaki maliyetlerinin başkalarının üzerine yüklenmesiyledir.

Askerlik hizmeti, ülkede yaşayan bütün erkeklerin vatandaşlık borcu olarak yer almaktadır. Bu durum yasalarla zorunlu kılınmış olup bunun yapılmaması durumunda çeşitli cezai müeyyideler söz konusudur. Türkiye'de askerlik yapmaya başlama yaşı yirmi olarak belirlenmiştir. İstatistiklere göre, Türkiye'de erkeklerin evlenme yaş ortalaması 1990 yılında % 26.1, 1995 yılında % 26.4, 1999 yılında % 26.8 olduğu görülmektedir'. Bu göstergelerden evlenme yaşının az da olsa yükseldiğini söyleyebiliriz.

Askere alınan bir T.C vatandaşı askerlik yaptığı süre içerisinde kendisine ait sosyal güvenlik hizmetleri devlet tarafından yerine getirilmekte gıda, giyecek ve sağlık hizmetleri tamamen devlet tarafından karşılanmaktadır. Oysa, vatandaşlık vazifesini yerine getirmek için işini bırakıp askere giden kişinin eğer, evli ise ailesinin veya bakmakla yükümlü olduğu kimselerin (anne-babası) sağlık hizmetlerini nasıl karşılayacağı ve

¹⁰ Erdem, Metin, Doğan Şenyüz ve İsmail Tathoğlu. (1996), **Kamu Maliyesi**. Bursa : Ekin Yayınevi, s.32.

¹¹ Devlet İstatistik Enstitüsü. (2003), **Evlenme İstatistikleri**. Ankara.

geçimini nasıl temin edeceği sorusu akla gelmektedir. İşte sorun buradadır. Silah altına alınan bir T.C. vatandaşı, vatandaşlık borcunu yerine getirirken eşini, çocuklarını veya bakmakla yükümlü olduğu anne-babasının geçimini sağlarken, zorunlu olarak er olarak askerlik yapmaya başlayınca birdenbire bu kişiler gelirlerinden mahrum kalmakta ve sosyal güvenlik kapsamında çıktıkları için de sağlık hizmetlerinden faydalanamaz duruma düşmektedirler. Bu kişilerin bakmakla yükümlü olduğu kimselerin başta, zaruri ihtiyaçlarını karşılamaları için belli bir gelire ve sağlık hizmetlerinden ücretsiz yararlanmaları için de sosyal güvenlik hizmetleri kapsamında olmaları gereklidir. Devletin, bu durumda olan kişilerin ailelerini sosyal güvence kapsamına alması ve bu kişilerin askerlik süresi sona erene kadar da ailelerinin sosyal güvencelerinin devamını sağlaması sosyal devletin bir gereği olduğu kanaatindeyiz.

IV - SONUÇ

Sosyal güvenlik hizmetleri sosyal devletlerin asli vazifeleri haline gelmiştir. Her devlet kendi vatandaşlarının sosyal güvenlikleri ile ilgili konularda gerekenlerin yapılmasını anayasa ve kanunlarla düzenlemektedir. Bu bağlamda, Türkiye'de hangi hükümlerin olduğu bunların zaman içerisindeki gelişmeleri açıklanmıştır. Sosyal hizmet ve yardımlara ilişkin ilke ve politikalar ülkenin sosyo-ekonomik gelişme ve toplumsal refahı ile orantılı olarak arttırmaya çalışılmaktadır. Silah altına alınan kişilerin geride kalan eş ve çocuklarının sosyal güvenlik kapsamına alınması da sosyal bir devletin gereğidir. Bu kişiler zorunlu olarak vatandaşlık hizmetini yerine getirmektedirler. Devletin de bu durumdaki kişilerin ailelerinin sosyal güvenliğini sağlayarak geçimlerini temin etmesi gerekir.

Sosyal güvenlik hizmetleri konusunda 1926 yılında çıkarılan ve Borçlar Kanunun'da kendi kusuru dışındaki bir hastalık veya askerlik nedeniyle işini yerine getiremeyen işçiye işveren tarafından belli bir ücret ödeneceği belirtilmiştir. Bu konu çeşitli sebeplerden bir türlü uygulamaya konulamamıştır. Uygulama imkanı bulamayan bu şekilde bir kanun çıkarılarak - tabi bu kanunun uygulanması şartı ile- zorunlu olarak askere gidip evli olan bu kişilerin bakmakla yükümlü olduğu kimselere askerlik süresi boyunca devletin belli bir ödemede bulunması - en azından asgari ücret miktarı - ve bu kişilerin sosyal sigortalar kapsamına alınması gerek kendilerinin gerekse ailelerinin huzurlu olmasını sağlayacak ve bu durum sosyal devlet anlayışının gelişmesine katkı sağlayacaktır.

Sosyal güvenlik sistemi toplumsal dayanışmayı destekleyerek kişileri devlet ile daha çok kaynaştırmaya sebep olmaktadır. Jıvli olup da er olarak askere gidenlerin bakmakla yükümlü olduğu kişilere askerlik süresi boyunca böyle bir olanak verilmesi, gelir dağılımının ve toplumsal barışın artmasına yol açacaktır. Ayrıca, böyle bir uygulamanın ülkenin birlik ve beraberliğine de pozitif katkısı bulunacağına da yadsınamaz bir gerçek olduğu kanısındaız.

KAYNAKLAR

Alper, Yusuf. (2000), **Türkiye'de Sosyal Güvenlik ve Sosyal Sigortalar (SSK, BAĞ-KUR)**. İstanbul: Alfa Yayını No:542, 3. Baskı.

Devlet İstatistik Enstitüsü. (2003), **Evlenme İstatistikleri**. Ankara

Erdem, Metin, Doğan Şenyüz ve İsmail Tatlıoğlu. (1996), **Kamu Maliyesi**. Bursa : Ekin Yayınevi.

http://www.treasury.gov.tr/sosyal_guvenlik.pdf

- Momato, Akira (2003), " A Retirement Decision in the Presence of a Social Security System", **Journal of Macroeconomics**. 25 (1), 73-86.
- Özveri, Murat. (2000), **Yargı Kararları Işığında 506 Sayılı Yasa ve Sosyal Güvenlik**, İzmit: Selüloz İş Sendikası Yayını.
- Özer, Atilla. (1996), **Gerekçeli ve 1961 Anayasasıyla Mukayeseli 1982 Anayasası**. Ankara : Kamu İş Yayını.
- Serter, Nur (1994), **Devlet Görevlerindeki Gelişmelerin Sonucu Olarak Sosyal Devlet**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayın No: 108.
- Tokol, Aysen. (2000), **Sosyal Politika**. Bursa : Vipaş Yayınevi.
- Tunçomağ, Kenan. (1988), **Sosyal Güvenlik Kavramı ve Sosyal Sigortalar**. İstanbul : Beta Yayınevi.